

Els oficis perduts dels bosquerols de les Guilleries

Emili Rams i Riera
Grup d'Estudis de la Vall d'Anglès

L'autor presenta una anàlisi etnogràfica del que ha estat l'acció de l'home sobre la massa forestal de les Guilleries a partir de l'estudi dels oficis dels bosquerols (fer carbó, confeccionar rodells, explotar el castanyer...)

The author presents an ethnographic analysis of human influence on the forest of the Guilleries taking its point of departure in the study of woodlander activities (charcoal-burning, hoop-making, chestnut-gathering).

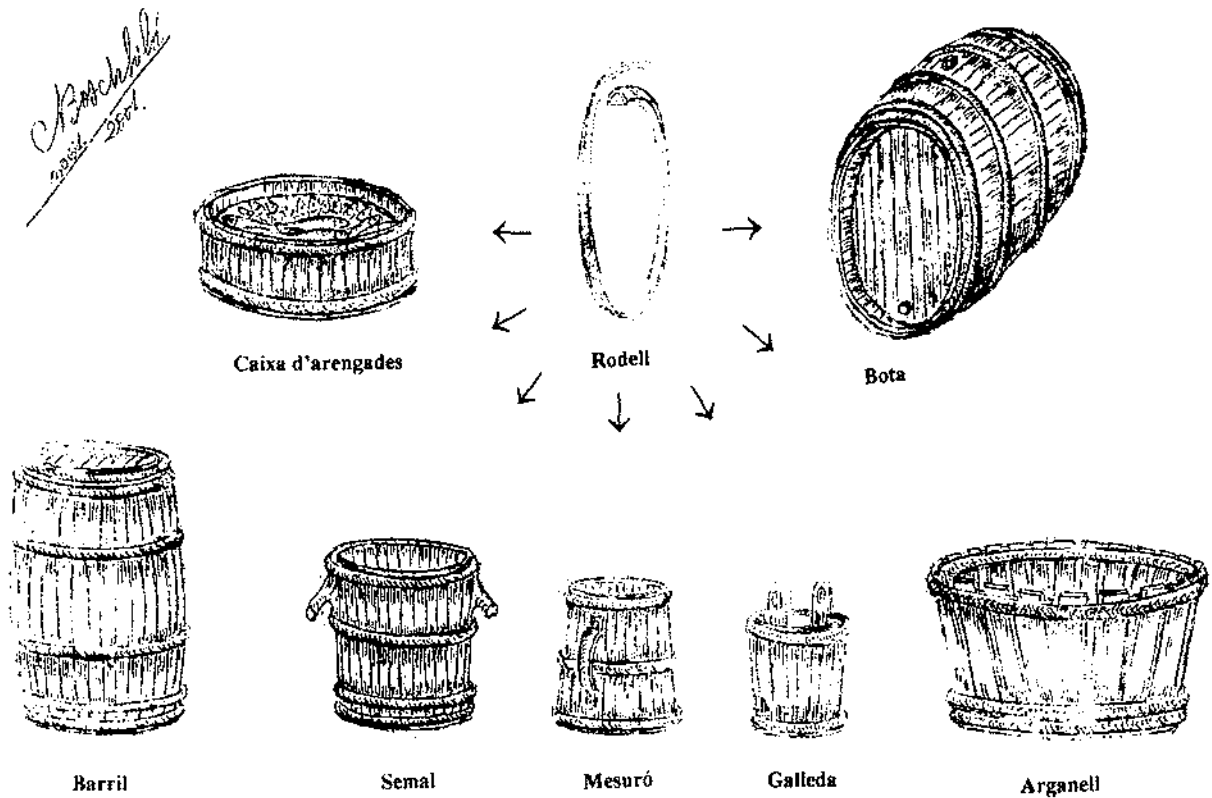
Industrialització, mecanització, desenvolupament, tecnologia, totes aquestes paraules i moltes més són les que es fan servir, sovint, per designar molts dels canvis que ens han afectat molt especialment durant el passat segle, i que podríem generalitzar sota l'aixopluc d'una paraula més comuna: progrés!

El progrés, que tant ens ha canviat la vida, a hores d'ara ja definitivament ha desat en el calaix dels records molts vells oficis que de mica en mica han desaparegut d'aquesta terra. Gairebé la majoria d'ells tenien components artesans que han suplert les màquines, o bé ja no hi ha costum d'utilitzar els articles que abans construïen mans destres i experimentades.

S'ha canviat molt més de pressa durant el segle passat, que no pas durant la suma de molts segles anteriors, quan el progrés avançava lentament. I pel que veiem a mesura que anem passant anys els canvis cada vegada són més espectaculars i tenen un efecte multiplicador que els fa imprevisibles.

La gent gran d'arreu ha viscut canvis espectaculars, però encara es recorden d'antigues feines i velles professions que ja no es fan enlloc. Moltes d'elles ja es feien durant l'edat medieval. Els més joves desconeixen totalment aquell món, car s'han criat dins un nou sistema on la tecnologia ha desplaçat definitivament les manufactures artesanes.

Ben poca cosa en queda de les antigues feines del bosc, les que els bosquerols de les Guilleries feien enmig d'una naturalesa exuberant i agraïda, que els proporcionava uns productes que abans eren de primera necessitat i que bàsica-

ment, avui en dia, han estat suplantats pel petroli i l'electricitat.

Dins les Guilleries i el Montseny, inalterablement durant moltes centúries s'hi realitzaven una sèrie de professions –avui pràcticament extingides– destinades a treure un rendiment econòmic dels boscos que cobreixen aquella contrada, que en el seu temps foren una de les explotacions forestals més important d'Espanya.

Aquesta regió muntanyosa, constituïda en gran part per un massís granític, on hi ha algunes altures que superen els mil metres, està situada entre la serralada Prelitoral i la serralada Transversal Catalana.

La seva situació geogràfica i climàtica ha propiciat que s'hi desenvolupessin com enlloc magnífics boscos de creixement ràpid, impulsats per la mà de l'home, que històricament hi ha conreat una silvicultura prou important. Aquestes muntanyes, que solen tenir formes arrodonides, es van enfilant progressivament des del peu de les

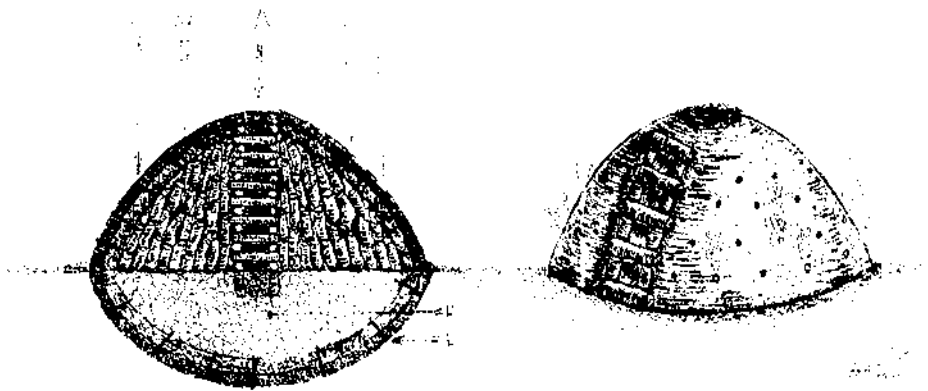
cingleres del Cabrerès amb altures d'uns 600-700 metres fins a arribar a tocar la planura de Sant Hilari Sacalm i la depressió que forma la vall d'Osor, on s'aixequen els punts més alts, que són Sant Gregori (1.088 m), Sant Benet (1.144 m) i el lloc més elevat de la zona, Sant Miquel de Solterra o de les Formigues, amb 1.204 metres d'altitud.

Les Guilleries és un sistema complex de muntanyes, amb altituds variades i orientacions diferents que donen un clima molt variable, i que han produït una vegetació densa i molt rica. En les bases de les muntanyes, entre 400 i 500 metres d'altitud, hi ha alzinars, suredes i marfull. Sota aquesta vegetació creix l'arboç, el galzeran, el lligabosc i l'arítjol, que són espècies humides que impedeixen els incendis. En els solells secs, l'alzinar és substituït per la sureda. A voltes el suro és canviat per brucs i estepes, i sovint, quan la vegetació ha estat malmesa per l'home, és el pi pinyoner el que apareix.

En les fondalades creixen petits

Els rodells es feien servir per a embalatges de fusta. En aquesta il·lustració esquemàtica es poden veure diferents atuells que utilitzaven rodells. (Il·lustració de Narcís Bosch Solà)

Representació esquemàtica
de com es fa una
carbonera. (Il·lustració de
Narcís Bosch Solà)

- A - Full de la pila amb gabià
- B - Capa de terra
- C - L'embaloi fet amb brossa
- D - La llenya empilada
- E - Forats o respiradots
- F - La llenya empilada vista des de dalt la pila

bosquets que són una autèntica meravella. Espècies de fulla caduca com els roures, els freixes, els castanyers i a voltes els verns i les galledes creixen esplèndidament prop de les rieres, rierols i torrents, i formen capes de vegetació que tenen les característiques del paisatge centreeuropeu.

A mesura que guanyem altitud hi trobarem rouredes, avellanoses, tremoledes i vernedes en les zones humides. En els obacs l'arbre rei és el castanyer. Entre 700 i 800 metres hi ha plantacions de pins forasters, com són cedres i altres coníferes. En aquests indrets hi té un bon creixement el roure martinenc i el de fulla gran.

L'aigua és un dels elements naturals que caracteritzen la contrada. Les condicions orogràfiques de l'entorn fan possible que es rebin directament els vents de llevant, humits, procedents de la Mediterrània. La mitjana anual de precipitacions, almenys abans de la sequera que en els últims anys patim, era de 1.000 litres per metre quadrat i any. Les temperatures, tot i variar segons el sector i l'altitud, solen ésser fresques al llarg de l'any, al voltant dels 11° o 12° de mitjana. La gran massa forestal que cobreix el territori permet retenir bona part de l'aigua que cau a la

zona. Les fonts, que poden comptar-se per milers, ens demostren que aquest és un país on abunda l'aigua. Actualment moltes fonts i aiguaneixos s'han assecat. També la sequera es fa evident en diferents capes de boscatge, en indrets pedregosos on solen abundar els roures. Alguns pagesos de la zona i gent molt gran afirmen que mai no havien vist aquests fenòmens que ens indiquen que estem patint una forta sequera que ja fa anys que dura.¹

Els oficis dels bosquerols

Aquesta massa tan important de vegetació que cobreix les Guillerries ha propiciat que al seu entorn naixessin una sèrie d'oficis lligats amb la seva explotació. A voltes, tenim evidències i documents escrits de les fortes explotacions que segles enrere han sofert aquestes muntanyes. Amb el pas del temps molts d'aquests boscos s'han anat adaptant a l'explotació i al conreu d'arbres diferents, fins a esdevenir el paradís de la silvicultura, que s'ha anat fent segons la demanda de fusta que hi havia al mercat.

Des de fa una cinquantena d'anys, el bosc guillerienc ha crescut força en massa forestal. Aquest fenomen, que també es dona en diferents indrets de Catalunya, és la

conseqüència lògica de l'abandonament dels masos i dels treballs de pagès. Els antics quintans de conreu, amb les seves feixes escalonades en les muntanyes, els camps de conreu i els prats de pastures, han estat plantats amb arbres de diferents espècies, i amb el temps s'han anat convertint en nous boscos.

No obstant això, la manca de rendibilitat econòmica de bona part de la fusta que es produeix ha propiciat últimament un abandonament excessiu d'aquestes explotacions, cosa que ha incrementat notablement les malalties en algunes espècies. L'abandonament de les bosquíries, el sotabosc de moltes de les quals resta sense netejar i on creix una extensa capa de marmanya, les fa extremament perilloses al foc i, a més, no deixa créixer com cal els arbres.

La poca rendibilitat de la fusta ha propiciat que molts propietaris plantessin diferents espècies d'arbres que no són de la zona i que, evidentment, han canviat la imatge tradicional de la vegetació guillerienca, a més de produir canvis substancials que a la llarga podrien afectar greument l'estatge natural de la zona.

Històricament, l'acció de l'home sobre la massa forestal guillerienca ha estat important i sempre ha tingut motivacions d'índole econòmica. La rendibilitat que ha donat l'explotació de la fusta ha fet que prosperessin al llarg de la història algunes famílies de grans propietaris que durant centúries han conreat la silvicultura. A les Guilleries, és dóna com enlloc a Catalunya l'existència de grans propietaris forestals. Generalment, aquestes famílies són nissagues amb fortes arrels

històriques, que han prosperat gràcies als beneficis que havia donat l'explotació forestal. L'arbre més rendible ha estat el castanyer.

Però també és un fet que sovint ha calgut adaptar l'explotació forestal a les exigències del mercat. A principis del segle passat s'explotaven aquests boscos per a l'obtenció de fusta de botada, cairats, traveses, llenya, suro, carbó, rodells, soques de bruc, etc., però actualment el panorama ha canviat ostensiblement.

Avui ja no es produeix ni carbó ni rodells, i la producció de fusta de botada aconseguida a partir de les perxes ha baixat molt. Aquestes circumstàncies han desenvolupat encara més l'acció antropogènica, amb la creació de nous boscos per tal de cercar espècies de creixement més ràpid que les existents, o bé s'ha anat a cercar un tipus de fusta que tingués més rendibilitat al mercat. D'aquesta manera s'ha canviat la implantació d'espècies ja existents per altres d'importació, que en alguns casos no són les adequades per a la zona.²

Un carboner guillerienc de principis del segle xx damunt una pila, mentre aguanta la perxa, anomenada també burxa, que era el pal que servia per atacar cap a baix els trossos de llenya que es ficaven dins l'ull de la carbonera. L'operació es feia dues o tres vegades al dia. (D'autor desconegut)

1. Rams Riera, Emili; Tarrés i Turon, Josep. "Les Guilleries". *Quaderns de la Revista de Girona*. Diputació de Girona. Juny de 2001.

2. Salamaña i Serra, Isabel. *La Selva, estructura socio-econòmica d'una comarca heterogènia*. Caixa de Catalunya, abril de 1990. (Catalunya Comarcal)

— 1912 — S. MILARI SACALM
Fogueres Campgestròs
Barraca de carboners

*Barraca de carboners.
Fotografia feta l'any 1915
pel fotògraf Angel Toldrà
Viazo.*

El carbó

L'home del paleolític inferior, ja fa més de 500.000 anys, va aconseguir dominar el foc; és a dir, el sabia encendre i controlar. Sens dubte, aquest fet suposava un progrés important per a l'evolució de l'espècie humana. En algunes excavacions fetes en jaciments arqueològics que s'han dut a terme en diferents indrets, entre les restes d'aquells primitius homes s'hi troben també fragments de carbó vegetal.

Possiblement aquell home primitiu de seguida ja es devia adonar que les restes de la llenya no consumida i no cremada del tot, convertides en carbó, eren una bona matèria que anava molt bé per a quan es volia encendre o atiar una nova foguera; però, a més, aquell material encara no consumit era molt més fàcil de transportar que no pas els troncs dels arbres.

Per tant, podem assegurar que el carbó vegetal va ésser el primer combustible manipulat per l'home. Aquest combustible durant milers

d'anys seria essencial. Només fou desplaçat en època molt recent, potser fa una cinquantena d'anys, per l'electricitat, el petroli i el gas.

Després de la descoberta del foc, aquells homes de les caveres començaven l'experimentació per tal de controlar-ne i dominar-ne l'encesa, la combustió i l'apagament. El procés per aconseguir transformar la llenya en carbó mitjançant una combustió lenta i controlada segurament devia començar en una època ben reculada de la prehistòria. Aleshores, l'home no feia piles carboneres, però sí que devia recollir els trossets de carbó que no s'havien consumit, i, fins i tot, ja provocava alguna combustió lenta i controlada per produir carbonet, que es devia utilitzar en successives ocasions.

A l'edat dels metalls, el carbó vegetal ja es va utilitzar per a la fonèria. A l'antic Egipte, no es coneixia el carbó mineral. El vegetal era denominat *djabet*, i és citat com un article de valor.³ En el segle iv abans de Crist, el naturalista grec Teofrast explica que "els llenyataires cerquen i tallen per tal de fer carbó les rames més dretes i lleugeres, perquè d'aquesta manera poden apilar-se de manera més compacta i convenient per a fer carbó. Un cop ja han calafatejat o cobert la pila, li encenen foc i posteriorment punxen els costats".⁴

Aquesta definició que fa Teofrast és sense cap mena de dubte la primera explicació que coneixem de com es feia una pila de carbó. Segurament no era una pila com les que els carboners feien fins fa relativament poc a les Guilleries, però tampoc no era gaire diferent. Aquest document ens indica que

l'ús industrial de la producció de carbó ja té una antiguitat remarcable. Cató i Plini *el Vell* també donen constància de l'existència i la importància que tenia el carbó en l'Imperi romà.

Des de l'edat mitjana fins al segle XIX, el carbó vegetal serà un element imprescindible en les fargues catalanes per tal de fer funcionar aquelles ferreries. No serà fins ben entrat el segle XVIII que a Catalunya es comença a aplicar el carbó mineral a la indústria. I, encara, la seva aplicació massiva no es farà efectiva fins al segle XIX.

El sistema de fosa i escalfament del ferro que es feia servir a la farga catalana necessitava grans quantitats de carbó vegetal. Per aconseguir moltes calories aquest carbó un cop encès sovint era manxat per grans manxes, que funcionaven mitjançant un sistema hidràulic anomenat *trompes*.⁵ Però no solament es feia servir en les fargues i ferreries, sinó que també l'utilitzaven els rajolers, els vidriers, els terrissaires, els forns de calç i de guix, etc.

Si bé el carbó mineral entrà a la indústria catalana massivament a partir del segle XIX, la producció de carbó vegetal no disminuïa gràcies al consum que encara se'n feia a les llars. I especialment el seu consum era encara més fort a les ciutats. El carbó era el combustible més adient que es feia servir per cuinar en fogons, o bé també servia per posar-lo en brasers, estufes, etc. No gaires anys enrere, encara en moltes cuines hi havia un petit dipòsit d'obra anomenat carbonera, que servia per guardar aquest combustible. En el camp domèstic, el carbó vegetal oferia molts més

avantatges que no pas el mineral. I és en aquest sector cap on actualment va dirigida la poca producció que es fa, que especialment s'utilitza per a barbacoes.

La Revolució Industrial va descartar aquest producte dins la indústria en decantar-se clarament pel carbó mineral. No obstant això, en èpoques de crisi sempre s'ha pensat a tornar a fer servir el carbó de llenya.

Durant la primera guerra europea (1914-1918), la manca de carbó mineral tornà a provocar la producció de carbó de rabassó,⁶ consumit preferentment en les ferreries i els forns de forja. A partir de l'any 1929, la producció nacional de carbó entrà en una greu crisi; d'una banda, la indústria i el transport com els ferrocarrils i vaixells es decantaven clarament pel carbó mineral i, de l'altra, els francesos i els italians aconseguïen produir carbó vegetal molt més barat que no pas el que es produïa als boscos de Catalunya.

L'any 1933, en vistes de la crisi, la Generalitat de Catalunya propugna la creació d'un Servei Forestal, que s'encarregaria exclusiva-

3. Montet, Pierre. *La vida cotidiana en el Egipto de los faraones*. Barcelona: Argos Vergara, 1983.

4. Teofrasto. *Historia de las plantas*. Madrid: Gredos.

5. Mascarella i Rovira, Jordi. "La Farga". *Quaderns de la Revista de Girona*, maig de 1993.

6. Carbó fet amb soques de bruc.

Els matxos d'abast eren un element imprescindible per desemboscar les mercaderies i transportar-les a llocs més adequats, on els traginers les carregaven en els carros de transport. Fotografia feta pel fotògraf Thomas entre els anys 1915-1920, on es pot veure dos matxos d'abast transportant sarrions de carbó.

ment d'estudiar tots els avenços haguts en la tècnica per produir carbó, que bàsicament consistien a produir-lo fent la combustió en forns metàl·lics.

Durant els anys trenta, des de sectors forestals es demanava al govern de Catalunya que estudiés declarar obligatori l'ús del gas forestal, també anomenat gas pobre, aconseguit bàsicament mitjançant la combustió de llenya o carbó feta en petits calderins. Aquest gas seria d'utilització obligatòria per als tractors i les aplanadores de totes les obres públiques, els motors mòbils emprats en serveis públics, els motors fixos de les instal·lacions que realitzessin totes les corporacions oficials i, en certs casos, per a les empreses i indústries de caràcter particular.

També es demanava que la Generalitat declarés obligatori l'ús del carbó en l'obra cuita feta en els antics forns de llenya, per a totes les obres públiques, i que els beneficis del crèdit agrícola es fessin estensius a totes les indústries forestals de carbonització.⁷

Evidentment, la major capacitat calorífica del carbó mineral i poste-

riorment els innegables avantatges que tenien el petroli i el gas natural acabaven per afogar definitivament la indústria del carbó vegetal.

L'any 1945, segons el *Censo General de los Detallistas de carbón vegetal de Barcelona*, editat pel Gremi de majoristes, en aquella ciutat encara hi havia 64 majoristes i 930 detallistes. No obstant això, a partir de la dècada dels cinquanta, el carbó vegetal entrà en una profunda crisi, de la qual ja no sortiria. De mica en mica anava entrant a les llars el gas industrial, o el butà, que ràpidament substituïa els antics fogons de carbó.

En un informe promogut pel Consell Econòmic Sindical de Girona l'any 1955, s'esmentava la greu crisi que travessava la producció de carbó, que també començava a afectar tot el món forestal. La producció de carbó a Espanya l'any 1950 s'estimava en 250.000 t. La província de Girona va produir aquell any 20.000 t de carbó de qualitat; d'aquestes, unes 7.000 es varen consumir dins la mateixa província.

De totes maneres en l'esmentat informe s'indica que anteriorment a l'any 1950 la producció de carbó, tant a Espanya com a Girona, encara era molt superior a la xifra indicada a causa de l'escassetat que hi havia de combustibles, com el petroli, la gasolina, el gas i altres. Fins i tot es parla d'una sobreexplotació dels boscos gironins i molt especialment dels guilleriencs. Aleshores els carboners i els picadors cobraven de 35 a 40 pessetes de jornal, i si treballaven a preu fet —que era la forma més habitual de realitzar la seva feina— cobraven de 35 a 40 pessetes per 100 kg de carbó.

El carboner d'Osor, Josep Àries, Milhomes, empilant la llenya en una carbonera feta a la fira de Sant Antoni d'Anglès, el gener de 2001. (Foto d'Emili Rams)

Durant l'any 1955, s'estima que la producció de carbó als boscos gironins havia disminuït en un 50%. Aleshores ja funcionaven normalment moltes centrals elèctriques, i es podia aconseguir normalment gasolina i petroli, i les fàbriques de producció de gas ja funcionaven normalment. A més el preu del petroli resultava més assequible que no pas el del carbó vegetal, que fins aleshores sempre havia estat el combustible de les llars modestes. Aleshores el preu d'un jornal per produir carbó era de 45 a 55 pessetes. Aquest preu també es pagava per a 100 kg de carbó. Aquesta forta davallada propiciava que moltes tones de llenya quedessin sense tenir sortida al mercat.

Per tal de pal·liar aquella crisi, es recomanava modernitzar la producció de carbó i derivar-la vers altres productes industrials, a fi de donar sortida a una producció de carbó que no tenia comprador. L'informe recomanava que la producció de carbó es fes en forns metàl·lics i que després s'utilitzés per a l'obtenció d'acetat de calç, esperit de fusta, brea i olis, i també carbó vegetal obtingut per combustió controlada industrialment mitjançant forns metàl·lics.

Evidentment, de mica en mica la producció de carbó vegetal anà decaient, en benefici de l'entrada al mercat dels nous combustibles, fins a desaparèixer pràcticament la seva producció artesanal.⁸

El castanyer

Se suposa que el castanyer és originari de l'Àsia Menor. El geògraf Pau Vila creia que el castanyer va ésser introduït a Grècia per l'home durant el segle v abans de Crist,

i que posteriorment devia entrar a casa nostra portat pels romans. Durant el segle I, ja es documenta la seva arribada als territoris que avui corresponen a Itàlia, França i Espanya. No obstant això, últimament han sortit noves teories sobre la implantació del castanyer a Europa. Segons José Elorrieta, es considera que el gènere *castanea* prové de l'època zenozoica. Diferents investigacions paleontològiques fetes en fulles fòssils que s'han trobat a França, Croàcia, Estíria, Hongria, Transsilvània, el Piemont i llocs de l'alta Itàlia així ho confirmen.

Als països Catalans es poden trobar boscos importants de castanyers a les comarques de la Selva, Osona, el Vallès Oriental (Montseny) el Baix Camp (Prades, Montbard) i a la zona del Vallespir. Totes aquestes comarques estan situades vers l'est i tenen un tipus de clima humit amb temperatures que no són extremament baixes a l'hivern.⁹

Popularment s'anomenen castanyers aquells arbres que no han estat podats, però sí empeltats de joves perquè donin fruits. Els boscos dedicats al cultiu de les castanyes són anomenats *castanyedes*. Els castanyers que es tallen en cicles d'entre 16 i 20 anys s'anomenen *perxes*, i el bosc on es crien, *perxades*. La producció que donen aquestes explotacions forestals es

Grup de roders fent rodells prop de Sant Hilari Sacalm. S'hi veuen tres estellers i vuit persones que hi treballen, i un menut que és a la barraca. La fotografia, de l'any 1910, és d'autor desconegut.

7. Zamora i Escala, Jaume Enric. *El carboneig al Montseny*, any 1996. (Techne: 9)

8. V Pleno del Consejo Economico Sindical Provincial. Ponencias y Conclusiones. Delegacion Provincial Gerona. 5, 6 y 7 de Julio de 1955.

9. Agulló i Callicó, Anna; Badia i Ripoll, Josep; Bosch i Arauz, Salvador; Capdevila i Palau, Carme; Saló i Jubany, Teresa. *Els Castanyers*. Sant Hilari Sacalm: Escola Natura de les Guillerics, novembre de 1982.

destina a fusta o bé a cairats. Els llocs on creixen els rebrots petits mentre tenen de 3 a 4 anys s'anomenen *bagues*. Els tanys que donaven aquestes plantacions anaven principalment per a la producció de rodells o cèrcols, i de bastons. El nom de *bagues* és degut al fet que aquestes explotacions estan situades en llocs obacs.¹⁰

Primitivament els castanyers eren explotats per a la producció de castanyes, que servien d'aliment a la població i al bestiar. Antigament, les castanyes formaven part de l'alimentació diària de la població, en les zones on es trobava aquest fruit. Les propietats que com a aliment tenen les castanyes són molt semblants al blat; per aquesta raó, antigament es denominaven també el pa dels pobres.

En molts dels primers pergamins que es coneixen de les Guillerries, i que daten del segle ix, ja es parla de les castanyedes i dels seus fruits. Durant molts anys les castanyes han estat un aliment molt important per a la població. Antigament, aquest fruit es deixava assecar al sol, o bé es fumava o es torrava, i després de treure-li la pela es molia fins a aconseguir una farina. En els antics molins de les Guillerries, a més de blat, també s'hi molien castanyes.

Durant els segles xvi i xvii, les castanyes de les Guillerries arribaven regularment al port de València. El viatger Francisco de Zamora, en el seu llibre titulat *Diario de los Viajes hechos en Catalunya*, escrit a l'acabament del segle xviii, parla de la importància que tenia el mercat de Santa Coloma de Farners. Ens explica que allí es comercialitzaven les castanyes que hi arribaven pro-

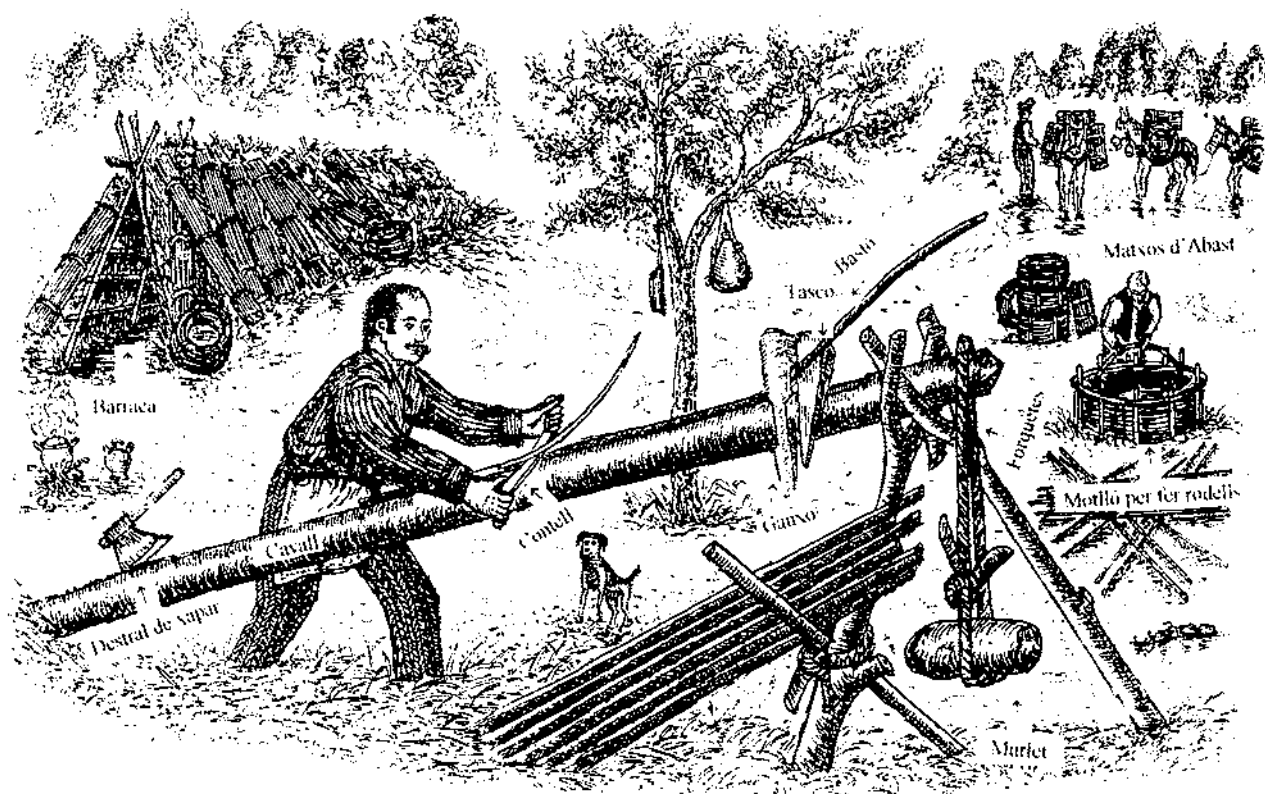
cedents de diferents indrets de les Guillerries. Després s'enviaven a ports com els de Maó, València i Cadis, entre altres llocs.¹¹

De mica en mica, la producció de castanyes ha anat perdent importància. L'abandonament dels masos ha influït enormement perquè es perdessin aquestes antigues explotacions. Actualment la major part de castanyes que arriben als mercats catalans provenen de Galícia.

L'explotació de la fusta de castanyer i el conreu controlat d'aquests arbres vénen de molt antic. L'historiador Francesc Carreras i Candi va trobar un document que confirma que en segle xiv ja es feien bastons en els boscos de Sant Hilari. Aquests bastons podrien ésser rodells, aspres o bé bastons de pastor o quelcom semblant, que es devien utilitzar en els camps de conreu, o bé ja tenien un ús industrial. Els té constància que en el segle xvii ja es feien explotacions forestals de bagues, i en el segle xviii, de perxadades.

Des de fa alguns anys, l'explotació del castanyer ha entrat en una fase regressiva que va començar en la dècada dels anys seixanta. En un estudi fet als anys setanta per una empresa de manufacturats del castanyer de Sant Hilari Sacalm s'informava que, aleshores, les hectàrees dedicades a l'explotació del castanyer a tot Catalunya eren unes 21.000, que representaven un 50% de la totalitat de boscos d'aquesta espècie que hi havia a Espanya. D'aquesta producció, 18.000 hectàrees estaven situades entre el Montseny i les Guillerries, a un radi màxim de 20 quilòmetres del centre de Sant Hilari Sacalm.

Representació esquemàtica de l'indret on treballaven els roders, anomenat esteller, i dels utensilis que utilitzaven. En primer pla veiem un roder allisant amb el contell un bastó prèviament xapat. (Il·lustració de Narcís Bosch Solà)

Els rodells

El treballador que confeccionava els rodells era anomenat *roder* o *rodellaire*. Els rodells són feixos de bastons de castanyer, esberlats per la meitat i allisats per un costat, procurant que tinguin un gruix regular. Posteriorment, aquestes tires eren aparellades i lligades.

El nom de *rodell* ve donat per la primitiva forma rodona que després d'ésser manufacturat tenia el producte. No obstant això, també se'n feia un d'allargat que rebia igualment el nom de *rodell*. Aquestes dues maneres de presentar el producte final donaren forma a la denominació de *rodells cargolats* i *rodells en paquets*.

Aquestes tires s'aconseguien després de tallar i manipular els tanys o brots de castanyer que s'extreien

de la baga¹², popularment també denominats bastons. Bàsicament, es feien servir per encercolar bótes, barrils, caixes d'arengades, semals, arganells i embalatges diversos que eren de fusta.

La fusta que produeix els bastons o tanys del castanyer és una fusta que es doblega molt bé, i per tant es pot manipular perfectament per tal de donar-li diferents formes, arrodonides o bé allargassades. El rodell, que era esberlat per la meitat, només era allisat per un costat, i es deixava a l'altra cara la pela intacta, que servia per protegir més bé aquella fusta. Aleshores, quan s'utilitzaven, la part allisada solia entrar en contacte directe amb altres fustes, mentre la part on hi havia la pela sobresortia.

Es fa difícil precisar quan es va

10. *Costumari Català. Usos i Costums de Bon Pagès sobre boscos i arbredes*. Recollits per l'oficina d'estudis jurídics de la mancomunitat de Catalunya. Barcelona: Impremta Casa de Caritat, 1920.

11. Boixareu, Ramon. *Diario de los viajes hechos en Catalunya*, de Francisco de Zamora. Barcelona: Curial 1973. (Documents de Cultura)

12. S'anomena "baga" el bosc plantat en un lloc bac; i, per extensió, el bosc de castanyers que es crien per a rodells.

començar a fer rodells, però intuïm que el seu naixement és molt més antic del que tots ens pensem. Possiblement, el seu ús es devia intensificar en el moment històric en què la bóta i el barril començaren a desbancar en el comerç les tradicionals àmfores de terra cuita.

La bóta, *buttis* en llatí, té un origen incert. És un atuell que es creu que fou inventat pels gal·loromans, si bé aquest fet no s'ha pogut demostrar. El seu ús ja era massiu a finals de l'Imperi romà. Aquest recipient de fusta, que és més llarg que no pas ample, està construït amb diferents taules oblongues (anomenades dovelles) fetes amb fusta anomenada de botada. El seu descobriment va suposar una autèntica revolució i millora tècnica, ja que es va crear un atuell més lleuger que les àmfores o tines de terra cuita, més resistent i, a més a més, estanc.

Aquests cilindroides circulars i bombats amb bases planes tancades per taules rectes són aguantats i es mantenen en posició per mitjà d'uns cercols de ferro o de fusta. Doncs bé, aquests cercols de fusta són els rodells, que en el seu temps foren una alternativa als cercles de ferro que encercolaven les bótes, els barrils, etc. S'ha dit que el rodell era l'alternativa ideal, ja que suprimia el ferro, car aquest en el transport marítim es rovellava fàcilment. Si bé és cert que el salnitre rovellava el ferro, els rodells no eren l'alternativa ideal al ferro per evitar el seu rovellament, ja que això s'aconseguia mitjançant l'aplicació d'olis damunt la capa oxidada, i encara que els cercols de ferro es rovellessin la seva durada era força llarga.

Els cercols de fusta de castanyer eren molt utilitzats, perquè eren molt més fàcils de fer i més econòmics que no pas els cercols de ferro. Els rodells també s'utilitzaven per tal de clavar les tapes dels barrils o d'embalatges diferents per evitar que s'obriessin durant els viatges.

El document més antic que hem trobat sobre l'explotació del castanyer per fer bastons, que podrien ésser perfectament rodells, data de desembre de l'any 1381. Aquest document, transcrit per l'historiador Francesc Carreras i Candi en el llibre *Notes històriques de Sant Hilari Sacalm*, diu:

"Concesió de R. de Gurb a G des Palau d'un bosch, ab obligació de treballar la fusta a Sant Hilari.

R. de gurbo attendens quod cum G de palacio haberet quoddam instrumentum etc. de bosquada etc. perque confermant la dita boscha al dit G. des Palau absent e an Berenguer fill seu present, de lur uida et daquell qui mes uiura, sub tal condicio, que, doneu de senç tots anys a nadal, x sous; et que totes les rabasses agen arrencar y a fer bastons dins la pobla de Sentilari; et que tot pau e ui que compren a menut, agen a comprar en la dita pobla, et que don per entrada VI florins e aso promet et jura fer tenir e auer etc. Actum extrema die *decembris anni predicit (1381) Testes Johannes Sturç et Berengarius de Podiolo.*"¹³

La primera referència que de moment s'ha trobat que parli d'un roder com a ofici especialitzat data de l'any 1686, i es troba escrita als llibres sacramentals de la població de Sant Hilari. Aquest escrit fa referència al casament ocorregut

En Lari, un bosquerol que va aprendre la professió al Vallespir, allisant el bastó prèviament xapat. Fira de Sant Antoni. Anglès, gener de 2001. (Foto d'Emili Rams)

aquell any entre Jaume Vernís, fadrí roder, i Teresa Matamala, tots dos fills de boters.

Des de l'any 1900 i fins al final de la I Guerra Mundial, a finals del 1918, és l'època en què es comptabilitzen més rodets a les Guilleries. Durant el segle xx es formaran diferents societats sindicals rodellaires que aconseguiran una gran unió i força a l'hora de reivindicar millors jornals o preus per càrrega de rodets. De mica en mica, l'ofici anirà decaient. Cada cop es faran menys rodets, fins que a la meitat del segle xx ja es cospa una crisi que no tindrà sortida. El plàstic i la modernització de diferents indústries que posaren al mercat nous productes per a embalatges acabaran amb un ofici centenari.

Segons explica Roger Zamorano en el seu llibre *El sindicalisme forestal*, "els rodets es concentraven en les principals poblacions de la zona Montseny-Guilleries. Sant Hilari Sacalm, Santa Coloma de Farners, Sant Pere d'Osor, Arbúcies, Anglès i la Cellera de Ter eren els principals nuclis rodets; i, en menor grau, també trobem rodets a Brunyola, Bescanó, Sant Gregori, Riells, Susqueda, Espinelves, Viladrau, Sant Feliu de Buixalleu i, fins i tot, a Arenys de Munt".

En l'època de màxima esplendor Roger Zamorano ha calculat que aproximadament hi havia el següent nombre de rodets, que principalment estaven establerts a les Guilleries: entre 300 i 350 a Sant Hilari Sacalm; entre 125 i 150 a Osor; entre 100 i 125 a Arbúcies i Santa Coloma de Farners; entre 50 i 75 a Anglès; entre 25 i 50 a la Cellera de Ter; entre 10 i 25 a Sant Gregori i Arenys de Munt.¹⁴ L'any

1920 a les Guilleries hi ha més de 300 rodets que estan inscrits en el sindicat d'aquesta professió.¹⁵

Aquesta professió, a l'igual que la de carboner, pràcticament està extingida. Només, de tant en tant, es pot veure alguna persona ja gran, algun antic bosquerol, que fa demostracions en fires o festes majors.

13. Carreras i Candi, Francesc. *Notes Històriques de Sant Hilari Ça-calm*. Barcelona: Impremta Fills de D. Casanovas, 1911.

14. Zamorano, Roger. *El sindicalisme forestal: els rodets*. Arbúcies: Museu Etnològic del Montseny La Gabella, abril, 2000. (Montsoliu; 3)

15. Pladevall, Antoni; Serradesanferm, Àngel. *Sant Hilari Sacalm, capital de les Guilleries*. 2a edició. Sant Hilari Sacalm, 1986.